

A budapesti vért lemosták a Csatornában

1956 őszén a nemzetközi diplomáciában, a politikai-gazdasági életben, de a mindennapi beszélgetésekben is két város – Szuezi és Budapest – neve állandóan jelen van. A perifériákon – Közép-Európában és a Közel-Keleten – kirobbant lázadás jelzi a birodalmak válságát, Budapest a szovjet birodalomét, Szuezi pedig a klasszikusnak mondott (angol-francia) gyarmatbirodalomét.

A krízisfolyamat a két térségben párhuzamosan zajlott, a résztvevők követték a másik régióban folyó eseményeket, de a közvetlenül érintett nagyhatalmak figyelmüket, erőfeszítéseiket *elsősorban* a Közel-Keletre koncentrálták.

Kelet-Európában a válság elmélyülése a Szovjetunió Kommunista Pártjának 20. kongresszusa (1956. február) után gyorsult fel. A tanácskozás azzal, hogy törvényszerűnek ítélte a szocializmusba való átmenet egyre változatosabb formáit, bátorította a szocialista politikai rendszerek megreformálását célul kitűző reformereket. A megújításért folyó küzdelem különösen éles formát öltött Lengyelországban és Magyarországon. Amíg Lengyelországban békés kimenete lett a küzdelemnek, addig Magyarországon fegyveres felkelésbe torkollott. A felkelés egy héten belül radikális változásokat eredményezett: lerombolta a sztálinista politikai rendszert. A szétesett egyeduralgó párt helyébe lépő MSZMP vezetője, Kádár János „nemzeti demokratikus forradalomnak” nevezte a változásokat. A szovjet vezetés is elfogadni látszott az új helyzetet: október 30-án közzétett nyilatkozatában elismerte a bolsevik típusú forradalomtól eltérő szocializmus létjogosultságát és kilátásba helyezte a szovjet csapatok kivonását a kelet-európai országokból. Amikor azonban a nyilatkozat publikussá vált, már megszületett egy vele ellentétes új állásfoglalás is a magyar felkelés fegyveres felszámolásáról. Mi az oka ennek a hirtelen változásnak? A döntés meghozatalában kétségtelenül nagy nyomás nehezedett a szovjet vezetésre a kínaiak és jugoszlávok részéről, ám a változás okát valójában a Közel-Keleten kell keresnünk.

Nasszer elnök 1956. július 26-án Alexandriában bejelentette a Csatorna egyiptomi kézbe vételét. Az így befolyt jövedelmet – 100 millió dollárt – az Asszuáni-gát finanszírozására kívánta fordítani. Az építkezéshez szükséges hitel biztosítását ugyanis az Egyesült Államok egy héttel korábban, korábbi ígéretét visszavonva, megtagadta. A Csatorna Társaság fő részvényesei, Nagy-Britannia és Franciaország számára azonban az igazi veszteség nem anyagi, hanem politikai volt: látványosan bizonyosodott be, hogy a Közel-Keleten már nem ők irányítják az eseményeket. Az államosítás óriási presztízsveszteség volt számukra. Szoboljev, a KGB kairói fővezetése, meghallgatván az egyiptomi elnök beszédét nyomban ki is jelentette: „Ezt a Nyugat nem bocsájtja meg. Háború lesz.”

Októberre, igaz, hogy nem minden gond nélkül, kialakult az Egyiptom-ellenes brit-francia-izraeli koalíció, s elkészült a fegyveres intervenció terve. Franciaország *döntően* az algériai probléma miatt csatlakozott.

Nasszer alexandriai beszédében nyíltan vállalta az arab nacionalizmust, s a francia gyarmati hatalom ellen 1954. november 1. óta harcoló algériai felkelők támogatását. Kijelentette: „... az arab nacionalizmus lángra lobbant az Atlanti-óceántól a Perzsa-öböl felé... Sohasem mondhatjuk, hogy Algéria harca nem a mi harcunk.” Ez különösen felbőszítette Párizst, amelynek 1956 nyarán már több mint 400 ezer katonája folytatta

a még mindig „rendfenntartásnak” nevezett háborút az észak-afrikai országban. (Párizs hivatalosan csak 1999-ben ismerte el, hogy Algériában háború folyt és nem „rendfenntartás”). Úgy vélte, hogy Nasszer megbuktatásával könnyen megoldhatja az algériai problémát, gyors katonai győzelmet arat a felkelőkön.

A franciáktól származó gondolatnak megfelelően a katonai terv végrehajtása azzal kezdődött, hogy Izrael október 30-án megtámadta Egyiptomot, s gyorsan nyomult előre a Sínai-félszigeten a Csatorna irányába. Majd ezt követte, igaz némi késéssel az amerikai és szovjet egyetértéssel történt ENSZ-tiltakozás miatt, november 4-én a brit-francia katonai intervenció azzal a céllal, hogy szétválassza a harcoló feleket és „békét teremtsen”. Ténylegesen azért, hogy az ugyancsak ekkor indított propaganda-kampány (arab nyelvű rádióadás és rölapok) támogatásával megdöntse Nasszert. Ezek az események voltak döntő befolyással a Magyarországgal kapcsolatos szovjet álláspont kialakítására.

Moszkva, éppúgy, mint Washington, tisztában volt azzal, hogy az ultimátumukban megfogalmazott fenyegetésnek megfelelően a britek és a franciák be fognak avatkozni a harcokba. Ez pedig Egyiptom vereségét fogja jelenteni, illetve a brit-francia befolyás helyreállítását, amelyet minden kétséget kizáróan korlátozott volna az Egyesült Államoknak a katonai intervenció ellenzése miatt megnövekedett tekintélye. Mindezek következményeként Egyiptom és a Közel-Kelet a nyugati politikai érdekszférában marad. S ez a Szovjetunió vereségét jelentette volna, valamint a Sztálin halála után megfogalmazott, s mind sikeresebbnek tűnő külpolitikai doktrína kudarcát is.

A SZKP 20. kongresszusa tulajdonképpen felszámolta a szovjet külpolitikában addig uralkodó zsdanovi-kominformista doktrínát, amely csak szembenálló erőket ismert el, közbülső, autonóm csoportosulásokat nem. Eme álláspont revíziójának eredményeként megtörtént az imperializmus lakójának nevezett nemzeti burzsoázia, s a különféle harmadik világbeli nacionalizmusok (arabizmus, pániszlamizmus stb.) rehabilitálása. S mindenek nagyjelentőségű következménye az lett, hogy a szinte csak Európára (a német problémára) koncentrált *kontinentálisnak* nevezhető szovjet külpolitika *globális elkötelezettségűvé* vált. Ennek az új doktrínának az első alkalmazására éppen Szuennél került sor. Ezeket a politikai erőket, amelyek a gyarmati rendszer felszámolásáért, politikai-gazdasági szuverenitásuk kivívásáért és megszilárdításáért küzdöttek, autonóm erőknél ismerték el és „természetes szövetségesnek” tekintette őket. Ha Nasszert megbuktatják, akkor nem csupán Egyiptomban és a térségben vesztí el befolyását Moszkva, de az egész születő, egyre markánsabban manifesztálódó harmadik világban is, amelynek világpolitikai színrelépése éppen a július 20-i alexandriai beszéddel történt meg. Ezért mutatta meg erejét Moszkva mindkét irányban: Magyarországon katonailag be is avatkozott (ez az ő érdekszférája volt, amit az elnökválasztás lázában élő Washington is elismert), a Közel-Keleten viszont csupán felvetette, de határozottan, az erő alkalmazását. Kirpiczenko, kairói KGB-főnökhelyettes mesélte el egy szuezi krízisről tartott nemzetközi konferencián, hogy november 4-re virradó éjjel, Nasszer megbízásából az egyiptomi biztonsági szolgálat emberei felkeresték és kérték, hogy azonnal lépjen kapcsolatba Hruscsovvval (akivel egyébként az egyiptomi államfő naponként konzultált), s kérjen segítséget a katonai intervenció megállításához és visszaveréséhez. Másnap az izraeli, az angol és a francia miniszterelnök kézhez kapta Bulganyin szovjet államfő levelét, amelyben a megpendített katonai csapás lehetősége komoly pszichológiai nyomást jelentett a címzettek számára, akik ezt egyáltalán nem bagatellizálták el. Az arab országok közvéleménye úgy vélekedett, hogy a „Bulganyin bomba” tette lehetővé a harcok beszüntetését. A válságból győztesen kikerülő Nasszer a harmadik világ elismert veze-

tője lett, a Szovjetunió népszerűsége pedig hallatlan mértékben megnövekedett az arab világban. A Nyugat presztízse viszont a mélypontra zuhant. A legfantasztikusabb hírek keringtek arról, hogy a Szovjetunió, a Kínai Népköztársaság és a többi szocialista ország hány ezer önkéntest küld Egyiptom megerősítésére. A nyugati közvéleményben, a kínai önkéntesek alig néhány évvel korábbi tömeges részvételére gondolva, egy „közel-keleti Korea” rémképe tűnt fel. Port Said védelmét a második világháborús sztálingrádi és leningrádi harcokhoz hasonlították. Moszkva és Kairó néhány héten keresztül lebegtette az önkéntesek problémáját. Küldésüket attól tették függővé, hogy a brit–francia–izraeli csapatok maradnak-e az elfoglalt területen. Amikor december 8-án döntés született a kivonásukról, akkor a szovjet kormány is úgy nyilatkozott, hogy nem küld önkénteseket.

Az emberek a térség országaiban, de különösképpen Egyiptomban és Szíriában csak a keleti blokkból jött híreknek adtak hitelt. „A hírműsorok idején, figyelmen kívül hagyva az elsötétítést – írja emlékirataiban egy kairói kortárs – a terek megteltek emberekkel. Ott tolongtak az újságosbódék körül, hogy hallgassák a moszkvai és a pekingi rádió arab nyelvű adását. Egyedül ezeket az adókat fogadták el hitelesnek.” A kairói magyar követ beszámolója is ezt erősítette meg: „Egyiptomban a nyugati hírugynökségeknek nincs hitelük. A széles közvélemény a szocialista tábor, a Szovjetunió és Kína iránti szeretete folytán, bizonyos mértékig még a valóban elkövetett hibákat sem hajlandó tudomásul venni.” Még az olyan, egyértelműen Nyugat-barát országban is, mint Libanon, a közvélemény egyértelműen szovjetszimpatizáns volt. Érdekes esetet írt le az 1956 végén Bejrutban (ahol ekkor még nem volt követségünk) tartózkodó magyar kereskedelmi ügynök. Az egyik moziban nyugati filmeket mutattak be a magyar forradalomról. Amikor a Budapestre bevonuló szovjet tankok megjelentek a mozivászonon, a közönség megtapsolta őket. Néhány, a jobboldali Falangista Párthoz tartozó néző viszont közbekiabált: „A barbárokat éljenzitek?” Erre verekedés tört ki, s a kisebbségben lévő szovjetellenes csoportot „Menjetek Port Saidba, ha barbárságot akartok látni!” felkiáltással, fizikai ráhatást alkalmazva kipenderítették a teremből.

Az arab politikusokat és a közvéleményt egyrészt a szuezi krízis folyamán tanúsított szovjet magatartás állította Moszkva mellé a magyarországi krízisben, másrészt pedig a Nyugat s főként az Egyesült Államok szinte közömbös magatartása az algériai háborúval és a palesztin problémával kapcsolatban. Úgy érezték, s nem alaptalanul, hogy a világközvélemény és a politikusok az arabok számára fontos kérdést, az algériai háborút elhanyagolják, s csak a szovjetek barbár tetteit emlegetik és ítélik el, a francia hadseregét nem. A kormánylapnak számító kairói *al-Gumhuriya* *A magyar dráma és mi* című cikkében a következőket írta: „Bármilyen barbárok is legyenek a Szovjetunió akciói, semmi- ben sem különböznek attól, amit a Nyugat tesz gyarmatain és azokban az országokban, amelyeket katonailag megszáll. Ha a Szovjetunió a szabadsághoz való jogot követelő tízezer ártatlant ölt meg Magyarországon, akkor Franciaország százezreket Algériában, s az öldöklést még mindig folytatja. A Szovjetunió által Magyarországon megöltöket össze sem lehet hasonlítani azzal a végtelen számú palesztinnal, akik hazájukért haltak meg, azért a hazáért, amelyet Amerika jóváhagyásával a cionisták megkaparintottak.” A Sabah el Khein nevű lap fogalmazott talán a legegyszerűbben a *Miért Magyarország és nem Algéria?* című cikkében: „Nem értem, hogy az ENSZ miért publikált ilyen vas- kos jelentést Magyarországról, miközben az algériai ügyről semmit. Küldjön az ENSZ bizottságot Algériába is.” Ez az általánosan elterjedt vélemény a Kádár-kormány- nak kedvezett az ENSZ-ben a magyar ügyről folytatott vitában. Szarka Károly külügy- miniszter-helyettes vezetésével 1957 augusztusában, az ENSZ őszi ülészakájának kezdete előtt, kormányküldöttség utazott Egyiptomba. Az út célja az volt, hogy támogatást sze-

rezzenek a világszervezetben a magyar ügyről folyó vitában. Fawzi külügyminiszter szerint a magyar delegációnak nem lesz nehéz dolga náluk. „Az egyiptomi kormány utasította ENSZ képviselőjét, hogy ellenezze az ún. magyar kérdés napirendre tűzését.”

A két válságban érdekelt valamennyi hatalom számára a Közel-Kelet élvezett prioritást. Az arab térségben és az ún. harmadik világban kezdetét vette a két szuperhatalom vetélkedése. Moszkva és Washington is arra törekedett, hogy megnyerje a gyarmati sorban éppen ezekben az években felszabaduló országokat. Különösen miután ennek az el nem kötelezettnek nevezett ország-csoportnak azt állásfoglalása meghatározó volt az ENSZ-ben történt szavazásoknál. A magyar ügy ezen országok számára nem volt fontos: „idejétmúlt, eljárt felette az idő”, jelentette ki a marokkói külügyminiszter-helyettes 1959-ben. Egy évvel később pedig az ENSZ közgyűlésen a harmadik világ több képviselője is hasonlóan nyilatkozott, a (belga)kongói válságot és a portugál gyarmatok helyzetét tartotta elsődlegesnek. Magyarország sorsa homályba veszett, lekerült a nagy nemzetközi problémák listájáról, a szovjetek magyarországi intervenciója feledésbe merült. Egy korabeli, indiai lapban megjelent karikatúra Bulganyin és Hruscsov elképzelt beszélgetésén keresztül jól mutatta be a helyzetet. A szovjet államfő a budapesti felkelés leverése után kissé aggódva mondja a pártfőtábornak: „Te Nyikita, csupa vér a kezünk. Hruscsov válasza: Semmi gond, gyere lemossuk a Csatornában!”

S így történt. Abban a történelmi pillanatban a nagy geopolitikai átrendeződés a Szovjetuniónak kedvezett.

